

6

SOUČASNOST ZÁVLAH

Igor Pelíšek

Při popisu současného stavu závlah a odhadu jejich budoucího využívání resp. jejich existence je vhodné připomenout, že závlahy představují složitý komplex objektů a činností, jako reakci na soubor vlivů přírodních i socio-ekonomických. Podle podmínek konkrétních oblastí jsou závlahy různě rozsáhlé a technicky složité, od nejjednodušších způsobů provedení a provozu až po velmi sofistikované a rozsáhlé soustavy.

Závlahy jsou nezbytné nejen jako nutné opatření ve vyložené suchých oblastech a pro delší období sucha během roku i ve víceleté bilanci, ale i jako pojistka pro dodání vody v kratších obdobích sucha, zasahujících do kritických fází růstu rostlin. Slouží při vyrovnání podmínek prostředí, takže působí pozitivně nejen na intenzifikaci produkce, ale i na její stabilizaci. Závlahy mohou pomoci také při zacílené optimální anebo i levné dodávce živin a ochranných látek přímo k rostlinám, dále při využitkování živinové hodnoty odpadních vod jak ze zemědělství, tak i z různých provozů nezemědělských (od potravinářských, jako jsou mlékárny, konzervárny, škrobárny, až po těžební či energetické provozu). Neopomenutelná je jejich funkce klimatizační, a to jak při ochlazování, tak i při speciální závlaze protimrazové. Funkci protierozní splňují správně fungující závlahy při ovlhčení půdního povrchu vůči erozi větrné. V minulosti bylo i u starších typů závlah využíváno současného působení více faktorů, např. jarní okalové závlahy nejenže přivedly na zavlažované pozemky s vodou živiny, přirozeně unášené jako plaveniny, přidat bylo možné propláchnutí chlívů a obohatit tak vodu přitékající na pozemky o statková hnojiva, ale tyto jarní vody také mohly půdní profil prohrát a likvidovat nežádoucí hloďavce. V určitých obměnách budou uvedené procesy hrát roli i v budoucím využívání závlah.

Podle novější terminologie řadíme závlahy mezi účinná adaptační opatření. Za zmínku rozhodně stojí fakt, že závlahy podporují kvalitní tuzemskou produkci, omezují závislost na dovozech často i u nás běžně vypěstovatelných produktů, a pozitivně se tak projevují snížením environmentální zátěže. Mají tedy již historicky jasné opodstatnění, což platí i do budoucna, a to nejen jako opatření reagující na vlivy dynamiky

klimatu. Odpovídají rovněž na dopad dalších faktorů, zejména na snižování výměry zemědělské půdy, v tuzemsku i celosvětově, a také na potřebu účelnějšího využívání půdy, která souvisí s růstem materiální úrovně obyvatelstva, atd.

Současný stav můžeme posuzovat jednak v úzkém vztahu k dochovaným anebo obnovitelným závlahám, ale také ve vztahu k budoucí potřebnosti závlah, v řadě oblastí k budoucí nezbytnosti závlah. V různém stupni modernizace a provozuschopnosti je k dispozici přes 50 % z dohledaných dosud vybudovaných a z malé části zaniklých závlahových staveb. Ve vztahu k zavlažovatelným pozemkům s různě funkčními a dochovanými objekty závlah lze v tomto případě hovořit o vztahu k ploše cca do 200 000 hektarů.

Stáří závlahových staveb v České republice lze orientačně uvést následovně: 18 % staveb je vybudováno před rokem 1969, tj. jejich stáří je cca 50 a více let, 20 % staveb pochází z období 1970–1974, tj. stáří kolem 50 let, 13 % z období 1975–1979, tj. stáří cca 45 let, 16 % z období 1980–1984, 18 % z období 1985–1990, tj. stáří cca 35 let, 13 % po roce 1990, tj. stáří do cca 30 let. Uvedené údaje jsou orientační a částečně zahrnují obnovu zařízení, nejsou započítány zaniklé stavby a stavby dosud neprověřené (Konflikty meliorací, 2021). Běžná situace v řadě lokalit zahrnuje dvě až tři generace závlahových zařízení, v některých lokalitách bylo zaznamenáno v průběhu vývoje pět generací (Pelíšek, 2019).

Dosavadní vybudovaná infrastruktura představuje významné zhodnocení v minulosti investovaných prostředků (některé stavby hlavních melioračních zařízení a podrobných odvodňovacích zařízení jsou funkční s minimálními náklady na opravy i po více než 150 letech, uvedme například větší objekty jako nádrže, povrchové přivaděče, umělé vodoteče či náhony, z menších pak trubkovou drenáž a menší hradítka na náhonech, z mladších a technicky složitějších objektů dosud slouží některé starší čerpací stanice apod.). Hodnotu staveb lze vyjádřit mj. pomocí cen nově budovaných staveb podle aktuálních ceníků. Investice do výstavby závlahových a odvodňovacích zařízení v rozsahu celého státu představují řádově stovky mld. Kč při ohodnocení podle současných cen

nově budovaných děl (při ceně cca 0,25 mil. Kč na 1 ha nového odvodnění POZ, obdobně pro kompletní opatření pozemků závlahou s předpokladem jejího dlouhodobého provozu a obměnou závlahového detailu). Pro další rozvahy je potřeba zohlednit hodnotu instalovaných technologií (např. čerpacích stanic), hodnotu v minulosti provedených průzkumných a projektových prací v řádu mld. Kč, apod. Pro dílčí část hydromeliorací – závlahová zařízení – byla udávána zprávou ministerstva zemědělství z roku 1999 pořizovací hodnota (v účetních cenách) 2,814 mld. Kč pro evidované stavby závlah, nabídnutých k privatizaci (zahrnovaly cca 127 000 ha). Nelze však zanedbat ani další související náklady (např. na výkup pozemků, inženýrské činnosti, projektové práce), které by nastaly při modernizaci, zřizování nových systémů nebo i doplňkových částí (Pelíšek, 2019).

Závlahové soustavy v České republice, vybudované v dřívějších letech před rokem 1993, jsou na hranici své životnosti, zejména z pohledu stavu trubních systémů. Fungování provozovaných závlah vyžaduje v některých oblastech téměř permanentní opravy dle informací provozovatelů závlah. V provozu zůstávají převážně velké závlahové soustavy v oblasti středního Labe a na jižní Moravě (Studie ověření, 2016). V rámci finančních a technických možností provádějí provozovatelé závlah obnovu trubních sítí, s využitím nových materiálů. Stejně tak se investuje do dalších hlavních zařízení (čerpacích stanic, akumulačních nádrží) a závlahového detailu. U neprovozovaných starších závlah je však situace horší. Ve většině případů chybí veškeré technické zázemí těchto staveb, jejich destrukce byla způsobena zejména zcizením technických prvků a u stavebních objektů zanedbanou údržbou či opět vandalismem či využitím stavebního materiálu.

V nedávné minulosti, v letech 1992–2018, ale i v současnosti, se závlahy potýkaly a pravděpodobně i v jiné formě se nadále budou potýkat s krádežemi a vandalismem a způsobeným poškozením až ohrožením jejich funkce. Pamětníci vzpomínají na naprostou liknavost policie i úřadů vůči intenzivním drobným krádežím i systematickým a organizovaným krádežím technologií, není výjimkou stav některých budov čerpacích stanic s téměř úplně odcizenými kovovými částmi (jak barevných kovů z elektroinstalace,

tak i kovových částí čerpadel – těžkých motorů, hřídelí, litinových potrubí velkých průměrů atd.). Do sběren kovů dále bylo zcizováno jak přenosné rychlospojkové potrubí, zloději znehodnocené, tak i části postřikovačů, šoupata, hydranty. Velmi časté je poškození hydrantů a podzemního potrubí přímo na polích, ať již při krádeži, nebo nepozorným či dokonce bezohledným uživatelem, nověji také přibývají případy zákon porušujících majitelů pozemků, a to i včetně obecních samospráv, např. při změnách územních plánů a bytové výstavbě. Při budování nových inženýrských sítí dochází k poškození stávajících zařízení (např. při frézování pro potrubní či kabelová vedení), často nejsou dodržovány právní ani technické předpisy. Za zmínku stojí také nedůslednost až neznalost některých úřadů a jimi způsobené problémy.

V souvislosti s řešením problematiky sucha proběhl v roce 2016 ministerstvem zemědělství organizovaný celostátní průzkum (Studie ověření, 2016), ve kterém VÚMOP zjišťoval u dominantních uživatelů staveb závlah zájem o případné zprovoznění, znovuspuštění nebo budování nových závlahových systémů. V současné době mají o závlahu zájem zejména pěstitelé ovoce a zeleniny, v suchých oblastech se v podstatě každoročně provádí nezbytná různě intenzivní závlaha obilovin, od roku 2012 dochází k obnově závlah obilovin a píce i v oblastech s dosud pozastaveným provozem. Další komoditou, kde trvá poptávka po závlaze, je pěstování chmele. Lze konstatovat, že aktivní provozovatelé závlah projevují vesměs zájem o podporu oprav nebo případně o rozšíření závlah (Studie ověření, 2016; ústní sdělení zemědělců).

Podobné ankety mezi dotčenými subjekty proběhly již dříve, např. v letech 1899–1901, 1934, 1949. Dále v souvislosti s přípravou Státního vodohospodářského plánu kolem roku 1953 a také při související realizační fázi melioračních programů do roku 1965. Další korekce probíhaly v podstatě v rámci každého pětiletého plánu i aktualizace krajských strategií. Určitý útlum těchto průzkumů znamenalo období privatizace závlah. Následky rezignace na systémové řešení pak dostihly náš stát a hospodářství při suchých letech 2014–2015. Náprava bude vyžadovat značné finanční i jiné vklady, z nichž jedním byl právě i zmíněný nejaktuálnější průzkum.